

Makale Künyesi (Derleme): Uzer, E. (2019). $K^2\dot{W}L^2$ Çor yazıtı ve yazıtta yer alan bazı sözcükler üzerine. *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*. 4 (1), 165-175.

$K^2\dot{W}L^2$ ÇOR YAZITI VE YAZITTA YER ALAN BAZI SÖZCÜKLER ÜZERİNE

Emre UZER¹

ÖZET

Bu çalışmada Moğolistan'da bulunan ve Köktürk Kağanlığına ait yazıtlardan olan $K^2\dot{W}L^2$ Çor yazıtı hakkında genel bir değerlendirmeye yer verilmiş ve yazıt içeriği ile ilgili özellikle ihtilafli konulara eğilen araştırmalara değinilmiştir. $K^2\dot{W}L^2$ Çor yazıtı, başta yazıt kahramanının/kahramanlarının adı ile kimliği olmak üzere yazıt içerisinde geçen ve araştırmacılarca farklı şekillerde okunup anlamlandırılan *YGR* sözcüğü ve *oplayu teg-* söz öbeği üzerinde okuma /anlamlandırma hususunda fikir birliğine varılmış değildir. $K^2\dot{W}L^2$ Çor da dâhil olmak üzere diğer yazıtlar üzerindeki çalışmalar da sürmektedir ve görünen o ki tüm sorunlar halledilene kadar da sürecektir. Çalışmada, $K^2\dot{W}L^2$, *oplayu teg-* ve *YGR* ifadeleri ayrı başlıklar altında ele alınmış, her başlık altında söz konusu ifade ile ilgili fikir beyan eden araştırmacıların görüşlerine yer verilmiştir. Çalışmada, $K^2\dot{W}L^2$ Çor yazıtı özelinde yazıtların son sözlerini henüz söylemedikleri, karanlıkta kalan noktaların yeni araştırmalarla aydınlığa çıkarılmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Orhon Yazıtları, $K^2\dot{W}L^2$ Çor, Köktürk Kağanlığı.

SOME WORDS IN $K^2\dot{W}L^2$ ÇOR INSCRIPTION

ABSTRACT

In this study, a general evaluation of $K^2\dot{W}L^2$ Çor inscription, which is one of the inscriptions of Köktürk Khanate found in Mongolia, was given. $K^2\dot{W}L^2$ Çor inscription, in the name and the identity of the inscription hero / heroes in the inscription and the researchers in different ways to read and understand the *YGR* word and *oplayu teg-* word on the phrase is not agreed to read / meaning. Studies on other inscriptions, including $K^2\dot{W}L^2$ Çor, are also underway, and it seems that it will continue until all the problems are solved. In this study, $K^2\dot{W}L^2$, *oplayu teg-* and *YGR* expressions are discussed under different headings, and the opinions of the researchers who expressed their opinions about each expression are given under

¹ Çukurova Üniversitesi, Doktora Öğrencisi. emreuzerr@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-2746-0050>

each topic. In the study, it was stated that the inscriptions in the K²WL² Çor inscription did not say the last words and that the remaining points in the dark should be brought to light.

Key words: Orhon inscription, K²WL² Çor, Kokturks.

GİRİŞ

Moğolistan'da bulunan II. Türk Kağanlığına ait yazıtlardan biri olan K²WL² Çor ya da batılı araştırmacıların yazıtın bulunduğu yer itibarıyla verdikleri isimle *İhe Hüşötü* yazıtı; yine II. Türk Kağanlığına ait üç büyük yazıtla (K²WL² Tegin Bilge Kağan, Tunyukuk) kıyaslarsak nispeten küçük sayılabilirse de başta ismi olmak üzere kimliği/kimlikleri, yazıt yazarı/yazarlarının kimliği, ne zaman dikildiği, isminin okunması/anlamlanması, yazıt içeriğindeki bazı tabirlerin okunması/anlamlanması gibi bazıları çözülmüş, bazıları ise henüz aydınlığa kavuşmamış problemleri, söz konusu yazıtın boyunu aşmış durumdadır.

1912 yılında Kotwicz tarafından Moğolistan'ın başkenti Ulan-Batur'un 200 km güneybatısında, Töv Aymag sınırları içerisinde, Delgerhan Sum'unun 30 km kuzeyinde, Ikhe-Khushotu denilen yerde bulunmuştur (Aydın, 2017, s. 128). Yazıt bugün, dikildiği yerdedir. Yazıtta 30 satır bulunmakla birlikte 29. Satır tamamen silik durumdadır. Son satır ise batı yüzünün alt bölümüne yatay olarak yazılmıştır (Aydın, 2017, s. 128). Yazıt, ilk kez Kotwicz-Samoyloviç tarafından 1928 yılında bütünüyle yayımlanmıştır. Diğer metin yayını yapanlar ise tarih sırasıyla: H. N. Orkun (1936), S. Ye. Malov (1959), T. Tekin (1968, 2000), G. Aydarov (1970-71), G. Clauson-E. Trjarski (1973), L. Bold (1990), E. Recebov-Y. Memmedov (1993), T. Hayashi-T. Osawa (1999), Karcavbay (2003), A. Berta (2004), M. Joldasbekov-K. Sartkojaualı (2005), H. Şirin User (2009), M. Ölmez (2012), E. Aydın (2012), O. Mert (2015) tarafından yapılmıştır (Aydın, 2017, s. 128). Bunun dışında yazıttaki çeşitli konuları ve problemleri işleyen makaleler de yayımlanmış ve yayımlanmaya da devam etmektedir.

Yazıtın dikiliş tarihi kesin olarak belirlenememiş olmakla birlikte araştırmacılar arasında 722-723 yılları arasında uzlaşmış olduğu görülmektedir. Clauson-Trijarski 722 yılını verir ve K²WL²Tigin ve *Bilge Kağan* anıtından biraz daha eski olduğunu söyler (Clauson-Trijarski, 2017, s. 58). Berta, 720-725 yılları arasında işaret eder ve K²WL² Tegin Bilge Kağan ve Tunyukuk'tan eski olduğunu belirtir (Berta, 2010, s. 15). Aydın ise bir tarih vermez ve bu tarihin belirsiz olduğunu söyler (Aydın, 2017, s. 132). Ölmez, 722-723 tarihini verir

(Ölmez, 2015, s. 216). Yazıtla ilgili son metin yayını yapan O. Mert bu hususta herhangi bir bilgi vermemiştir.

1. Yazıtın İçeriği

Yazıtta Kapgan Kağan döneminden başlayarak K²W¹L² Çor ya da K²W¹L² Çor'ların hayatı ele alınır. Temir Kapıg'dan Yinçü Ögüz'e kadar yaptığı/yaptıkları seferler, daha çocukken avda gösterdiği/gösterdikleri başarılar sıralanır. Tokuz Oguzlar'a, Kitanlar'a ve öteki komşu kavimlere karşı savaşları, bu savaşlarda hangi atlara bindiği/bindikleri belirtilir (Aydın, 2014, s. 33).

Aydın'a göre yazıtta işlenen olaylar ana hatlarıyla şu şekildedir:

1. Sagır(?) Çulug(?) ile mücadele (5. satır)
2. Keçen'deki mücadele (10. satır)
3. Beşbalık'taki 4 savaş (11. satır)
4. Tarduşları düzene sokup örgütleme (14. satır)
5. Türgeş halkını düzene sokup örgütleme (15. satır)
6. Demir Kapı'ya gidiş, Tezik (Tacik?)lerle mücadele (15. satır)
7. Dokuz Oguzlarla 7 savaş (16. satır)
8. Kitan ve Tatabırlarla mücadele (17. satır)
9. Karluklarla Tes Irmağı'ndaki mücadele (18. satır)
10. Karluklarla başka bir savaş (19-20 ve 21-22. satırlar)
11. Yazıt kahramanının, Karluklarla yapılan savaş sırasında ölümü (23. satır) (Aydın, 2017, s. 128).

Clauson-Trijarski, şimdiye kadar yazıtın tamamının K²W¹L² Çor adındaki bir kişinin hayatının konu edildiğinin zannedildiğini, ancak dikkatli analiz edilirse K²W¹L² Çor'un bir ad değil bir lakap olduğu ve yazıtın iki hatta üç K²W¹L² Çor sanını kullanan kişilerin hayatını konu ettiğini düşünürler (Clauson-Trijarski, 2017, s. 51). Osman Fikri Sertkaya da "Köl Tegin mi Kül Tigin mi?" isimli makalesinde satır arasında birden fazla K²W¹L² Çor varlığını kabul ettiğini belirtmiştir (Sertkaya, 1985, s. 128). Biz de son satırlara gelene kadar birçok savaşın anlatıldığı kahramanın son satırlarda küçüklüğüne dönüp ilk avının anlatılmasının garip olduğu düşüncesiyle en az iki K²W¹L² Çor'un yaşamının yazıtta yer bulduğuna inanıyoruz.

Clauson-Trijarski'ye göre 1-3. satırlarda Koca K²WL² Çor'un hayatı ve ölümü anlatılır. I. K²WL² Çor 7. yüzyılın ortalarında doğmuş, İltiş Kağan tarafından 693 yılından önce yüksek görevlere getirilmiş ve 716 yılından önce ölmüştür (Clauson-Trijarski, 2017, s. 55).

4. satırdan 17. satıra kadar ise II. K²WL² Çor'un hayatı anlatılır ve mantıksal olarak II. K²WL² Çor birincinin oğlu olmalıdır. 7. yüzyılın ikinci yarısında doğmuş olmalıdır. Onun, 710 yılındaki Az'lara karşı, büyük bir ihtimalle 711'de Türgeş'lere karşı, 711 veya 712'deki Temir Kapıg'a düzenlenen sefere, 714'te Beşbalık'a, 715'te Oğuzlar'a karşı savaşa, 721 ve belki de 722 veya 723'te Kitan ve Tatabılar'a karşı düzenlenen seferlere katıldığına kesin gözüyle bakılır ve yazıtta ölümü hakkında herhangi bir kayıt olmadığına göre büyük ihtimalle yazıt dikilirken yaşıyor olduğu iddia edilir (Clauson-Trijarski, 2017, s. 58). Hatta II. K²WL² Çor'un Bilge Kağan yazıtında anlatılan, Bilge Kağan tahta çıkarken Tarduşlar'ın başında bulunan K²WL² Çor'un, K²WL² Çor yazıtının II. K²WL² Çor'u olduğu tezi de bu yazıtta savunulur (Clauson-Trijarski, 2017, s. 58).

18. satırdan 23. satıra kadar olan kısım III. K²WL² Çor'un bir hayat hikâyesi kabul edilirse 700 yılından biraz sonra doğmuş olması ve II. K²WL² Çor'un oğlu olması gerektiği belirtilir (Clauson-Trijarski, 2017, s. 58). Toplam olarak 3 yıl süren Karluklar'la savaş bu satırlarda detaylı olarak tasvir edilir. III. K²WL² Çor'un son savaşı ve ölümü 23. satırda anlatılır. Bunun nerede ve nasıl olduğu bilinmemekle beraber 17. satırda anlatılan Kitani ve Tatabılar'a karşı savaşın 721,722 veya 723 yılında olduğu kabul edilir, bu tarihten kısa bir süre sonra yoğ ile ölüm anı arasındaki bir yıllık zaman göz önüne alınırsa kısa bir süre önce öldüğü kabul edilebilir. Ve yoğ töreninin kraliyet prensleri tarafından organize edildiği düşünüldüğünde K²WL² Çor'un kağanın ailesine evlilik yoluyla akraba olduğunu, aksi takdirde bu kadar yüksek seviyedeki kimselerin onun yoğ törenine katılmayacaklarını altı çizilir (Clauson-Trijarski, 2017, s. 58).

2. Yazıtta Yer Alan ve Okuma/Anlamlandırma Farklılığı Bulunan Sözcük ve Söz Öbekleri

2.1. K²WL²

Yazıt kahramanı veya kahramanlarının kimliği, sıradan asker mi yoksa komutan mı olduğu/oldukları, doğum-ölüm tarihleri ve yazıtlarının dikiliş tarihleri hakkında kesin hüküm vermemiz mümkün olmamakla birlikte yazıtla ilgili problemler de yalnızca bununla sınırlı değildir. Yazıt kahramanının adı, yazıt içerisinde birkaç yerde geçen *oplayu teg-* söz öbeği ve araştırmacılar tarafından farklı okunmuş ve

farklı anlamlar verilmiş YGR ile ifade edilen sözcük hâlihazırda karşımızda sorun olarak durmaktadır. Bunlardan ilki ve belki de yazıtların çözüldüğü zamandan beri araştırmacıları çeşitli zamanlarda uğraştıran ve kesin olarak sonuca henüz bağlanamayan yazıtlarda **K²Wl²** şeklinde harf çevrimi yapılan ve hem kül hem de *köl* okunmasına izin veren, okunma çeşitliliği dışında anlamı üzerinde de tam bir anlaşma sağlanamayan sözcüktür.

Sözcük üzerindeki ilk değerlendirmeyi Kâşgarlı Mahmud yapar. Divanu Lugâti't-Türk'te *Köl İrkin* adından hareketle *köl* “göl” ile ilişkilendirir ve *Köl İrkin* unvanının anlamını da “Onun aklı birikmiş bir göle benzer” olarak verir (Ercilasun-Akkoyunlu, 2018, s. 53).

Yazıtları çözümlen kişi olan Vilhelm Thomsen, ilk başta Farsça *göl* ile özdeşleştirme eğilimindedir ve *kül*'e “*çiçek*” denebilir mi diye sorar? Ancak daha sonraları Farsça *gul*'dan alıntının bu dönemde yazıtlarda olamayacağını söyler ve *Kül* ismini, ‘*yiğit, kahraman*’ anlamına gelen *külig* sözcüğüne bağlamanın daha gerçekçi olduğunu iddia eder (Thomsen, 2011, s. 73).

Louis Bazin *Köl Tigin, mi Kül Tigin mi?* adlı makalesinde Barthold'un 1926 yılında vermiş olduğu on iki konferanstan birinde Gardizi'nin eserinde sözcüğün *Kür Tegin* olarak geçtiğini belirterek bir *r/l* değişimi olduğunu savunduğunu söyler ve sözcüğe “*cesur, sebaatkar, güçlü adam*” anlamlarını verdiğini söyler. Barthold'un *kül* sözcüğünü *kür* ile bir ve aynı olarak kabul ettiğini işaret eder (Bazin, 2016, s. 210).

Gerard Clauson 1972'de Kâşgarlı'nın sözcüğe *köl* “*su birikintisi, göl*” anlamı vermesini mantık dışı bulur ve özel ya da unvan olarak gördüğü sözcüğü *kül* şeklinde okur, sözcüğün Çin karakterlerinde *k'üe* biçiminde, Orta Çince'de ise *kiwat* şeklinde transkribe edildiğini, vokalın /ö/ değil /ü/ olması ihtimalinin kuvvetli olduğunu belirtir (Clauson, 1972, s. 225, 715).

Louis Bazin, Kâşgarlı'nın *kür*'ü *kül* ile karıştırmış olamayacağını *kül* ile *kür*'ün bir ve aynı sözcük olma ihtimalinin bulunmadığını, birden fazla heceli sözcüklerde *r/l* değişimi olsa da tek heceli sözcüklerin sonunda bir *r/l* değişiminden söz edilemeyeceğini söyler (Bazin, 2016, s. 211). Ayrıca, Clauson'un bir liderin zekâsını gölle kıyaslamayı ‘*mantıksız*’ bulmasını da eleştirir. Asya kültürlerinde, Türk-Moğol dünyasında geniş su birikintisi adlarının bir insanın gücünü ve aklını betimlemede kullanıldığı örnekleri verir. Örneğin; Moğolların “*deniz*” anlamındaki *Lama*'yı, Cengiz Han'ın adının en olası etimolojisinin Uygurcadan ödünçlenen *tişiz/teşiz* “*deniz*” sözcüğüne dayandığını, ayrıca Farsça *dâryâ* ve Arapça *kâmûs*'ün

insan vasıflarına atıfta bulunmak için kullanılabileceğini ifade eder ve Kâşgarlı'nın görüşünün çağdaşları tarafından anlaşıldığını belirtir (Bazin, 2016, s. 212).

Bazin sonuç olarak sözcüğü /ö/ ile *Köl Tegin* okur ve Kâşgarlı'nın tanımları doğrultusunda *köl*'ün “*geniş su birikintisi, göl*” anlamına geldiğini belirtir (Bazin, 2016, s. 213). Bazin aynı şekilde *K²Wl² Çor* yazıtındaki *K²Wl²*'ü de /ö/ ile okuyarak yazıtlardaki grafik sisteminin çift sesleri göstermediğini belirtir. İsmi *Köl-İç Çor* şeklinde ifade edilerek *İç Buyruk “İçerideki Memur”* dan hareketle “*İçerinin Köl Çor'u*” olarak anlamlandırır (Bazin, 2016, s. 213).

Aşağıda kendi görüşüne değinilecek olan Bilge Özkan Nalbant, kendi görüşünden önce Ahmet Temir ve Sema Barutçu'nun konu hakkındaki benzer görüşlerini verir. Ahmet Temir, Türkçe *Kül Tegin*, Moğolca *Otçigin* karşıtlığını kurar ve “*ateş prens*” anlamını verir. Sema B. Özönder bu aynılığı etimolojik olarak destekler ve Türkçe *köny-* “*yanmak*” fiili ile ilişkilendirir. *Köny-* fiilinin **kö-* “*yanmak*” fiilinden yapılmış olabileceğini savunan Özönder, *Köl* ünvanını da *-l* ile genişletilmiş ad sayar. Sözcüğün bugün *Kül* biçiminde kullanılmasını ise ön ünlülü /k/ sesinin yuvarlak ünlüleri darlaştırıcı etkisine bağlar (Özkan Nalbant, 2018, s. 156).

Osman F. Sertkaya; *kül* yerine *köl*, *Kül Tegin* yerine *Köl Tegin* okunuşunu benimser ve bu okuyuş için üç hususu kuvvetli deliller olarak sayar:

1. Çince metindeki *Kök (Gök) Tegin = Köl (Göl) Tigin*
2. Divânı Lugâti't Türk'te sözcüğün *köl (Göl)* şeklinde yer alması.
3. Oğuz Kağan'ın evlatlarında olduğu gibi *köl (Göl)* sözcüğünün şahıs ismi olarak kullanılabilceği (Sertkaya, 1985, s. 133).

Mehmet Ölmez; Bazin ve Temir'in açıklamalarını göz ardı etmemekle birlikte Sinoloji verilerine de bakmakta yarar görerek Çince ile ilgisi çok eskiye giden, bugün Mandarin Çincesinde söz sonunda kaybolmuş */-glk/, /-l/* gibi sesleri koruyan Korece'de *kül/köl* sözcüğünün bugün *gwel/kwel* olarak yer aldığını, Korece */-we-/* nin ise Çince'de */-u-/* ya denk geldiğini söyler. Eğer Korece ve Eski Çince örnekleri göz önüne alırsak *kül* okunması gerektiğini söyler (Ölmez, 2011, s. 633). Ölmez ayrıca Doerfer'in 1993-1994 yılında Moğolca dersinde yaptığı bir açıklamayı da ekler. Doerfer'e göre; Temir'in açıklamasında gözden kaçan husus olarak Moğolcada “*prens*” sözcüğünün *tigin* olmayıp *tegin* olmasıdır. Dolayısıyla **tigin* > **çigin* açıklamasına ihtiyatla yaklaşılmalıdır (Ölmez, 2011, s. 633).

Konu hakkında çok yakın bir tarihte, 2018 yılında bir çalışma yapan Bilge Özkan Nalbant ise Barthold'un *kül-kür* ayrılığı dışındaki tüm görüşleri reddeder. Kâşgarlı Mahmud'un hem *Köl* hem de İrkin sözcüklerini yanlış tanımladığını, *İrkin*'in Clauson'a göre "*bir yerde toplanmış*" anlamı dışında Kağan'dan aşağı beyden yukarı bir kabile unvanı taşıdığını aktarır. Kâşgarlı'nın yanlışının bu okunuşu aynı ama anlamları farklı iki sözcüğün birbirine karıştırması olduğunu düşünür, ardından kendi görüşünü verir (Özkan Nalbant, 2018, s. 157). Nalbant, İbrahim Kafesoğlu'nun İslam kaynaklarından yararlanarak aktardığı bilgiye göre *Köl-Çor*'un İslam kaynaklarında *Kür-Sül* olarak geçtiğini ve *kül-kür*, *çor-sül* sözcüklerinin her ikisinde de *r-l* değişimi olduğunu söyler. Araştırmacıya göre farklı kök olduğu varsayılan *kür-kül/köl* sözcükleri aynı kökten ve *r-l* değişimi ile oluşmuştur (Özkan Nalbant, 2018, s. 159). Bazin'in *r-l* değişiminin tek heceli sözcüklerde olamayacağı itirazına rağmen bu değişimin varlığının şu örneklerle tespit edilebildiğini söyler: Tuva I'de *arkış eldem-alkış erdem*; Tuva III'te *balbar<barbal, tuğmaklı örmekli<öl- vb* (Özkan Nalbant, 2018, s. 161). Nalbant'a göre *K²Wl² Tëgin* başta olmak üzere farklı bilim adamlarının Çin ve Arap kaynaklarından aktardığı bilgilerden hareketle *kür-kül* okunmasını doğru bulur "*cesur, yiğit*" anlamının verilmesini savunur (Özkan Nalbant, 2018, s. 163).

2.2. Oplayu teg-

Oplayu teg- söz öbeği *K²Wl² Çor* yazıtında altı yerde geçmektedir. Thomsen, *teg-* fiilini "*hücum etmek*" şeklinde anlamlandırmış ancak fiili niteleyen "*oplayu*"nun anlamının bilinmediğini belirtmiştir (Thomsen, 2002, s. 228).

Clauson-Trijarski yayınında *uplyu teg-* okunmuş ve "*sabırsızlıkla hücum etmek*" anlamı verilmiştir. Metin yayınının Notlar bölümünde *uplyu teg-* kalıplaşmış ve bir çeşit "*saldırmak*" anlamına gelen bir ifade tarzıdır denilir. Bu ifade tarzının uzak bir izi Osmanlıcada kullanılan *ofla-* ve *ufla-* fiilleridir; *uflay*'yu "*sabırsızca*" tercüme etmek muhtemel değilse de mümkündür denilmektedir (Clauson-Trijarski, 2017, s. 48).

Fatma-İsa Özkan'ın, söz konusu söz öbeğinin ele alındığı yazıda kendi görüşlerinden önce çeşitli araştırmacıların görüşleri değerlendirilir. James Russel Hamilton'un makalesinden aktarıldığına göre Hamilton 1974'te durum bildiren zarfı konumunda olduğunu ve *oplayu* sözünün *teg-* fiilinin kahramanın hedefine ulaşmasında fiilin niteliğini belirttiğini kaydeder. Hamiltona göre *oplayu* Divānu Lugāti't Türk'te geçen "*yāb yūb*" veya "*yap yap*" şeklinde okunan ve "*düzen, hile; oyun, aldatma*" anlamındaki sözcük ile aynı kökten gelmektedir. Ayrıca çağdaş Altay, Abakan ve Tuva lehçeleri ile

Moğolcadaki “kurnazlık, oyun; düzen, hile” anlamındaki *op* sözcüğünden türeyen *optan-*, *optuğ* örneklerini verdikten sonra *oplayu teg-* söz öbeğinin “*düşmana karşı hileye ve kurnazlığa başvurarak zafer elde etmek*” anlamına geldiğini belirttiği aktarılır (Özkan-Özkan, 2017, s. 208).

Yine Özkan-Özkan Dobrovits’in 2008 yılında söz konusu söz öbeğini *of-* “*of çekmek*”, “*öfke ile saldırmak*” şeklinde düşündüğünü ve kahramanın düşmana hücumunun ne ile (ok, kılıç, mızrak), nasıl yaptığını (atla veya yüz yüze, göğüs göğüse) ve ne şekilde tamamlandığını (iki eri öldürdü) bu formülle tahlil eder. *Playu teg-* Dobrovits’e göre Türklerin bozkır savaş stratejisinde doğa taklidi bir başarıyla göğüs göğüse ve yüz yüze mücadele etmek için yaygın olarak uyguladıkları bir hücum şeklidir (Özkan ve Özkan, 2017, s. 208).

Osman F. Sertkaya *oplayu teg-* üzerine yazdığı makalesinde Talat Tekin’in söz öbeğinin *op* isim köküne dayandığını ve yansıma sözcük olarak görüldüğünü, *oplayu teg-*’in ise “*hızlıca saldırmak*” anlamına geldiğini düşündüğünü belirttiikten sonra kendi açıklamasını verir (Sertkaya, 1985, s. 155). Sertkaya’ya göre *oplayu*’nun morfolojik olarak *op* köküne *la-* isimden fiil yapma ekiyle ve *-u* zarf-fiil ekinin getirilmesi yoluyla oluşmuştur. *Op* isminin ise hayvan adı veya cinsi olarak Divân’da yer aldığını ve Besim Atalay tarafından “*Harman döğmek için koşulan öküzlerin ortasında bulunan öküz*” şeklinde tercüme edildiğini ifade eder (Sertkaya, 1985, s. 158). Sertkaya, bu açıklamaya dayanarak *op* isim kökünün yansıma sözcük değil hayvan adı ve cinsi bildiren bir sözcüğe tekabül ettiğini ve bu hayvanın da *öküz* olduğu iddiasındadır. Söz öbeğinin anlamını da “*öküz gibi saldırmak*” olarak verir (Sertkaya, 1985, s. 159). Herhangi bir yorum getirmeseler de Mehmet Ölmez (Ölmez, 2015, s. 221) “*öküz, boğa gibi saldırmak*”; Erhan Aydın (Aydın, 2017, s. 137) ise “*ileri atılarak hücum etmek*” anlamıyla metin yayınına almıştır.

Konuyla ilgili son araştırmayı yukarıda da değinildiği gibi Fatma – İsa Özkan yapmıştır. 2017 yılındaki araştırmalarında diğer araştırmacıların görüşlerine yer verdikten sonra kendi görüşlerini ifade etmişlerdir. Sertkaya’nın *öküz* açıklamasını *öküzün beslenmek dışında dünyevi bir çabası olmadığını, hantal yapısı ve kaba gücü dışında olumlu çağırışını bulunmadığını* söylerler. Önceki görüşlerin tümüne karşı çıkararak *oplayu*’nun ne yansıma, ne “*hileyle veya savaş stratejisi uygulayarak*” ne de “*öküzce, öküz gibi*” anlamına gelmektedir (Özkan ve Özkan, 2017, s. 211). Onlara göre *oplayu* “*tam, tamamen, bütünüyle, mükemmelen, eksiksiz, hatasız, kusursuz, tam isabet ettirerek, hedefe tam vurarak*” anlamına gelen bir zarftır (Özkan ve

Özkan, 2017 s. 212). Fiilin mükemmel şekilde, şaşmadan yerine getirildiğini ifade eden, yani *teg-* fiilini kuvvetlendiren bir unsur görevindedir denir ve *oplayu*'nun tabanını oluşturan *op/yap*'ın izlerine sonraki yüzyıllarda da rastlandığı belirtilerek Dede Korkut Kitabı'ndan "yap yap yürümek", Uigurica'dan "*ap ayaglıg ap ayagsız ulug kiçig*", "*bilmezler ap nomluk yolug ukarlar*" örnekleri araştırmacıların tezine kanıt olarak sunulur (Özkan ve Özkan, 2017, s. 213). *Playu teg-* söz öbeği "*tam isabetle düşmana ileri atılarak hücum etmek*" olarak anamlandırılıp *yap* isim kökünden *op* biçimine dönüşen ortak bir kökten türemiş kelime grubu olduğu belirtilir (Özkan ve Özkan, 2017, s. 213).

2.3. Y²G²R²

Yazıtın 18. Satırında yer alan ve bugüne kadar araştırmacılar tarafından farklı şekillerde okunup anamlandırılan Y²G²R² ses grubundan oluşan sözcüğün kesin olarak nasıl okunup ne anlam verileceği belirsizliğini korumaktadır. Erhan Aydın'ın 2011 yılındaki bir bildirisine konu olan sözcük, Aydın'ın belirlemesine göre araştırmacıların bir kısmı yalnızca *ygr* ses grubunu göstermekle yetinmiş olup okuma önerisi sunmamakta, bir kısmı ise *yeger*, *yegren*, *yigren*, *yeg er*, *yegirmi erti* vb. şekillerde okumuş ve av hayvanı olduğu düşünüldüğünden "*yabani dişi keçi*", "*yaban keçisi*", "*genç ceylan*" ve "*antilop*" gibi isimler vermişlerdir (Aydın, 2011, s. 227).

Aydın'a göre sözcüğün farklı farklı ve tereddütlü okunmasının sebebi yalnızca K²Wl² Çor yazıtında karşımıza çıkması ve başka hiçbir tarihsel metinde tanıklanamamasıdır. Ancak yedi yaşındaki bir çocuğun er at kazanabilmek için giriştiği avcılık faaliyetinde avlaması kolay "*tavşan*", "*ceylan*" gibi nispeten daha zararsız bir hayvanı avlaması gerektiği düşüncesiyle bu adları verdiklerini öne sürer (Aydın, 2011, s.227). Aydın, Talat Tekin'in gramerinin "Addan Ad Türeten Ekler" başlığı altında +An eki için *yegren* 'kestane rengi at donu'<*yegir* 'ceylan' örneğini verdiğini, yani *yegir* ve *yegren* sözcüklerini aynı kök saydığını belirtir (Aydın, 2011, s. 227).

Clauson da sözlüğünde *yegren* maddesinde sözcük için "*chestnut as the colour of a horses coat*" anlamı verir ve Doerfer'e gönderme yaparak Doerfer'in sözcüğü "*ahu, ceylan*" olarak anamlandırdığını ve Moğolca *cegre*'den alıntı olduğunu düşündüğünü söyler (Clauson, 1972, s. 914).

Arpad Berta, metin yayınında söz konusu sözcüğü *yigren* okur ve "*antilop rengi*" anlamını verir (Berta, 2010, s. 33), Ölmez'de de *yigren* ve "*kestane rengi at*" olarak yer alır (Ölmez, 2015, s. 222). Son

metin yayınlarından birinin sahibi olan Osman Mert ise *yegren* okur , “*doru*” anlamını verir (Mert, 2015, s. 69).

Erhan Aydın yukarıda da bahsedilen bildirisinde diğer bazı araştırmacıların görüşlerine yer verdikten sonra kendi görüşünü belirtmiştir. Aydın, sözcüğü önceki okuma ve anlamlandırmalardan farklı olarak *eygir* okuyup “*kara at*” olarak anlamlandırma önerisini sunar. Sözcüğün Kıpçak dönemi metinlerinde at donu olarak “*kara at*” anlamıyla kullanıldığını, *yegren* biçiminin başka hiçbir tarihi metinde görülmemesinin *yegren* okunamayacağına delil olacağını ve atın eski Türk toplumunda önemli bir yere sahip olduğunu ve av hayvanı olarak görülebilmesinin olası olduğunu söylemiştir (Aydın, 2011, s. 231).

SONUÇ

Yazıt hakkında yukarıda değerlendirilen tüm görüşlere ve metin yayınlarına bakıldığında –ki elbette burada ele alınanlar tüm görüşler değil en çarpıcı olanlardır- yazıt kahramanı gerçekten ‘Kahraman’ gibi görünmekte, ancak ne yazık ki kimliğini sergilemekte oldukça ketum davranmaktadır. Kahramanın kimliği belki de bilerek bu derece anonim tutulmuştur. Önemli olan tek tek kişiler değil yapılan iştir –bu durumda savaşın kazanılması/olağanüstü kahramanlık sergilenmesi-düşüncesi ağır basmış olabilir. Ömürleri at sırtında, savaşlarda geçen bir topluluk için de bu görüş pekâlâ kabul edilebilir görünmektedir. Yukarıda Clauson-Trijarski ve O. F. Sertkaya gibi araştırmacıların tek bir K²Ŵl² Çor değil birden fazla K²Ŵl² Çor olması gerektiği iddialarına yer verilmişti. Biz de yazıtın başında kahramanın yaptığı avlardan bahsedilmesinden, yaptığı savaşlardan, hatta ölümünün anlatılmasından sonra yazıtın son satırlarında 7 yaşındaki ilk avından tekrar söz açılmasının metnin genel gidişatına uymadığından ilk satırda hayatı anlatılan kahramanla son satırlarda ilk avını yapan kahramanın farklı olduğunu düşünüyor ve yazıtta en az iki K²Ŵl² Çor’un hayatına yer verildiğine inanıyoruz. Yukarıda değerlendirilen çalışmalarda *kür-kül/köl* ayrılığında hangisinin geçerli olduğu kesinleşmemekle birlikte araştırmacıların kendi tercihlerine kalmış durumdadır. Aynı durum *oplayu teg-* söz öbeği ve *YGR* sesleriyle ifade edilen sözcük için de geçerlidir. *Playu teg-*’e ne anlam verileceği, *YGR*’nin ise nasıl okunup ne anlam verileceği yine araştırmacıların tercihinde olan bir husustur.

KAYNAKÇA

Aydın, E. (2017). *Orhon Yazıtları*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.

- Aydın, E. (2011). *Küli Çor Yazıtının 18. Satırındaki YGR Harfleriyle Yazılmış Sözcük Üzerine Düşünceler*. Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290 Yılı Sempozyumu Bildirileri İstanbul: 225-232.
- Aydın, E. (2011). *Yenisey Yazıtlarında Geçen Unvanlar ve Unvan Niteleyicileri*. TDAY Belleten 2, 5-26.
- Aydın, E. (2014). *Küli Çor Yazıtının Eski Türkçenin Söz Varlığına Katkıları*. Türklük Bilimi Araştırmaları 35, 31-41.
- Bazin, L. (2016). *Kül Tegin mi Köl Tegin mi?* (Çeviren: Ebru Kabakçı). Dil Araştırmaları 19, 209-214.
- Berta, A. (2010). *Sözlerimi İyi Dinleyin* (Çeviren: Emine Yılmaz). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London: Oxford University Press.
- Clauson, G. - Trijarski, E. (2017). *İhe Hüşötü Yazıtı* (Çeviren: Dr.Mehmet Tütüncü). Düşünce ve Tarih Mayıs 41-56, Haziran 51-60.
- Mert, O. (2015). *Köli Çor Yazıtı ve Anıt Mezar Kompleksi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Ölmez, M. (2015). *Orhon-Uygur Dönemi Moğolistan'daki Eski Türk Yazıtları*. Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Ölmez, M. (2011). *Eski Uygur ve Çin Kaynakları Işığında Orhon Yazıtlarında Geçen Yer ve Kişi Adları*. Ötüken'den İstanbul'a Türkçenin 1290 Yılı Sempozyumu Bildirileri İstanbul: 629-640.
- Özkan, F. ve Özkan, İ. (2017). *Köl Tigin ile Köl İç Çor Yazıtlarında Geçen "Oplayu Tegmek" ve "Opulu Kirmek" Sözleri Hakkında*. Halil İnalçık Armağanı 205-215. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Özkan Nalbant, B. (2018). Kür/Kül "Cesur, Kahraman" Sözcüğü Üzerine. *Türk Bilig Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 35, 155-164.
- Sertkaya, O. F. (1985). *Göktürk Tarihinin Meseleleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Thomsen, V. (2011). *Orhon Yazıtları Araştırmaları* (Çeviren: Vedat Köken). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.